

*Др Ана Човић, виша научна сарадница
Института за упоредно право у Београду*

УДК: 271.222:174:614(497.11)

DOI: 10.46793/DCP23.127C

УЛОГА ЦРКВЕ У СВЕТЛУ САВРЕМЕНИХ БИОЕТИЧКИХ ПИТАЊА*

Сажетак: *Савремена правна наука суочава се са изазовима модерног доба. У покушају да одговори на актуелна врло комплексна питања, која су, осим за питања из области права, уско везана и за питања из области медицине, филозофије, психологије и социологије, отварају се биоетичке и моралне дилеме чије правилно разумевање подразумева одређено теолошко знање, будући да су питања живота и смрти основне религијске теме. Савремена биоетичка питања попут вантелесне оплодње, сурогат мајчинства, донације органа и еутаназије, нека су од најактуелнијих и најконтроверзнијих.*

Суочени са различитим личним биомедицинским дилемама, људи се често обраћају представницима Цркве, који свој одговор дају са аспекта црквене биоетике која се разликује од световне (секуларне) биоетике. Ауторка ће покушати да одговори на питање да ли став Цркве треба (и сме) да се занемари приликом утврђивања законског оквира који се тиче претходно наведених питања или је сарадња државе и Цркве нужнија и неопходнија него икад пре. Да ли се и са каквим последицама можемо суочити уколико конструктиван дијалог изостане?

Кључне речи: *СПЦ, религије, биоетика, вантелесна оплодња, сурогат мајчинство, донација органа, еутаназија.*

1. Вантелесна оплодња и сурогат мајчинство

Нека од најкомплекснијих питања са аспекта биоетике су вантелесна оплодња, а у оквиру ње и трородитељски ембриони¹, сурогат мајчинство, затим донирање органа и еутаназија.²

* Рад је настао као резултат научноистраживачког рада Института за упоредно право који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години (евиденциони број: 451-03-47/2023-01/200049 од 3. 2. 2023).

Примена поступака вештачке оплодње омогућила је различите интервенције на ембрионима и људским фетусима, а циљеви којима се тежи су различити: дијагностички и терапеутски, научни и комерцијални. Данас наука на пољу биомедицински потпомогнуте оплодње помера границе, чини се, незауостављивом брзином, због чега филозофско-теолошко гледиште о достојанству људске личности мора бити стављено у први план јасним и бескомпромисним истицањем да "човек није материјал за експериментисање, манипулација, експлоатација и уништавање."³ Сложеност будућих ситуација и последица које тренутно не можемо у потпуности сагледати, али их већ можемо јасно наслутити, а неке од њих и дефинисати, састоји се и у томе што се реално може догодити да дете зачето уз помоћ медицински асистираних репродукција има чак пет родитеља: генетског оца који донира сперму, генетску мајку која даје јајну ћелију, сурогат мајку и два родитеља који ангажују претходно наведена лица, који немају биолошке везе са дететом, али желе да брину о детету током његовог одрастања; такође, криопрезервација (замрзавање) сперме омогућава мушкарцима да сачувају своју плодност скоро

¹ Трородитељски ембриони представљају процедуру која је данас дозвољена у Великој Британији и Аустралији и представља комбиновање генетског материјала три особе, у циљу спречавања преношења одређених генетских поремећаја на дете. Да би се избегло да деца наследе оштећени генетски материјал, путем донације митохондрија, или трородитељске вантелесне оплодње, узима се језгро, које садржи већину ДНК, из јајне ћелије мајке и ставља у донирану јајну ћелију жене са здравим митохондријама, која се након тога оплођује спермом кроз ИВФ, а добијени ембрион има генетски материјал од две жене и једног мушкарца. Митохондрије можемо наследити само од мајке, јер сперматозоид приликом уласка у јајну ћелију губи свој „реп“, у коме су смештене његове митохондрије; свако има нуклеарну ДНК смештену у 23 пара хромозома (46 хромозома), 23 хромозома од мајке и 23 од оца, и око 1% митохондријалне ДНК ван тога. Више о томе у: Човић, А., *Савремене биоетичке дилеме и генетски инжењеринг - трородитељски ембриони и ГМО бебе*, Упоредноправни изазови у савременом праву - in memoriam др Стефан Андоновић, Београд, 2023а, стр. 516-517.

² Термин биоетика (грч. *bios*, живот; *ethos*, понашање), као етичка или морална одговорност према животу, први пут се спомиње 1926. године у раду „Наука о животу и понашању“, чији је аутор немачки филозоф Fritz Jahr. Он је формулисао основни биоетички императив: „Поштуј свако живо биће у начелу као сврху по себи и по могућности поступај са њим као таквим.“ Fritz Jahr: *Begründer der Bioethik* (1926): 22 *Originalarbeiten des protestantischen Theologen aus Halle (Saale)* / (ed.) Florian Steger, 8. https://medien.ubitweb.de/pdfzentrale/978/386/977/Leseprobe_9783869771038_Leseprobe_01.pdf

³ Човић, А., Стјепановић, Б., *Вантелесна оплодња са непознатим доном - дилеме са аспекта биоетике и права детета да зна своје порекло*, Социолошки преглед, вол. LVI бр. 4/2022, стр. 1449.

неограничено, а криопрезервација ембриона и могућност постхумног родитељства.⁴

Ватикан је 1987. године издао документ под називом „Упутство о поштовању људског живота у његовом настанку и о достојанству рађања“, са циљем утицаја на одлуке римокатолика, али и на национална законодавства држава широм света о биомедицинским питањима. Документ је осудио вештачку оплодњу и трансфер ембриона, вантелесну оплодњу и сурогат мајчинство, противио се експериментисању на ембрионима када такви експерименти нису од директне терапеутске користи за фетус, али и амниоцентези када се ради у циљу одлучивања да ли да се абортира фетус или не. Будући да званично римокатоличко учење тврди да људски живот почиње у тренутку зачећа, из ове тврдње произилазе следећи морални судови: фетус или ембрион се морају поштовати и третирати као људска личност са достојанством и правима, укључујући право на живот. Са друге стране, Црква се противи вештачкој оплодњи жене без деце спермом њеног мужа, јер сексуални чин има две сврхе - емоционалну или духовну и прокреативну или биолошку, које је погрешно раздвајати, због чега се и сурогат мајчинство сматра недопустивим. За парове без деце који користе ове репродуктивне технике се каже да крше важније право детета – „право да буде зачето, ношено у материци, донесено на свет и одгајано у браку.“⁵ Такође, замрзавање ембриона, чак и када се спроводи ради очувања живота ембриона–криопрезервација – представља прекршај против поштовања људског бића. Наводи се да се између вантелесне оплодње и добровољног уништавања људских ембриона веза јавља пречесто, ”па кроз ове поступке, са очигледно супротним циљевима, живот и смрт бивају подвргнути одлуци човека, који се на тај начин поставља као давалац живота и смрти декретом.”⁶ Подсећа се да наука и технологија ”морају бити у служби људске личности, њених неотуђивих права и његовог истинског и интегралног добра, по нацрту и вољи Божјој, а брзи развој технолошких открића даје већу хитност потреби да се поштују поменути критеријуми: наука без савести може довести само до пропасти човека.”⁷

У поређењу са преношењем других облика живота у универзуму, пренос људског живота има посебан карактер, који произилази из посебне природе и нивоа свести људске личности. Папа Јован XXIII подсећао је да је „преношење

⁴ Frazzetto, G., *DNA or loving care?* EMBO Rep. 2004 Dec; 5(12):1117-1119. doi: 10.1038/sj.embor.7400305. PMID: 15577923; PMCID: PMC1299199. Наведено према: *исто*, 1450.

⁵ Congregation for the Doctrine of the Faith, *Instruction on Respect for Human Life in its Origin and on the Dignity of Procreation Replies to Certain Questions of the Day*, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_1987_0222_respect-for-human-life_en.html (Пристапљено: 1.11.2023).

⁶ *Исто*.

⁷ *Исто*.

људског живота по природи поверено личном и свесном чину и као такво подлеже свесветим законима Божијим: непроменљивим и неповредивим законима који се морају признати. Из тог разлога се не могу користити средства и следити методе које би могле бити дозвољене у преношењу живота биљака и животиња.”⁸ Недавни резултати истраживања у области биолошких наука признају да је у оплођеној јајној ћелији већ конституисан биолошки идентитет нове људске индивидуе.

У документу се закључује да:

- неповредиво право на живот сваког недужног човека и права породице и институције брака представљају основне моралне вредности и истовремено су конститутивни елементи грађанског друштва и његовог поретка, те из тог разлога нове технолошке могућности које су се отвориле у области биомедицине захтевају интервенцију политичких власти и законодавца, будући да би неконтролисана примена оваквих техника могла довести до несагледивих и штетних последица по цивилно друштво;

- политичка власт јесте дужна да гарантује институцији породице, на којој се друштво заснива, правну заштиту на коју има право. Из саме чињенице да је у служби људи, политичка власт мора бити и у служби породице, због чега грађанско право не може одобрити технике вештачког размножавања које, у корист трећих лица (лекара, биолога, економских или државних овлашћења), одузимају оно што је право инхерентно у односу између супружника; грађанско право не може легализовати даривање полних ћелија између особа које нису легитимно удружене у брак, а такође мора забранити, на основу подршке коју дугује породици, банке ембриона, *post mortem* оплодњу и сурогат мајчинство.¹⁰

У документу ”Хумана оплодња и ембриологија” Енглеске цркве наводи се да је ”развој медицинских техника за помоћ при зачећу навео хришћане да пажљиво размисле о вези коју треба успоставити морално, а не научно, између хришћанског брака, сексуалног односа, зачећа, рођења и родитељства; у ранијим временима било је довољно ослонити се на једноставну идеју да је оно што је „природно“ „исправно“, а чинило се да је следило да је све што би се могло оценити као „неприродно“ (или чак, можда, необично) било погрешно.”¹¹ У белешци коју је написао бискуп Hugh Montefiore 1983. године наводи се да је пракса вештачке оплодње од стране донора 1959. године проглашена морално погрешном и друштвено штетном, будући да подразумева кршење брака, ”што нарушава заједницу успостављену између мужа и жене,

⁸ Pope John XXIII, Encyclical *Mater et Magistra*, III: AAS 53 (1961) стр. 447.

⁹ Congregation for the Doctrine of the Faith, *нав. дело*.

¹⁰ Исто.

¹¹ Church of England, *Human Fertilisation and Embryology*, https://repository.globethics.net/bitstream/handle/20_500.12424/228885/BG132_CofE_Human_fertilisation_and_embryology.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Приступљено: 1.11.2023).

док за дете увек постоји ризик од откривања, намерно или ненамерно, околности његовог зачећа; стога се сматра да је вештачка оплодња у принципу погрешна и супротна хришћанским стандардима.¹² Међутим, он даље наводи да у једном плуралистичком друштву постоји и разлика у ставовима унутар Цркве: „Не би сви видели давање сперме од стране треће стране као упад у брачну заједницу који нарушава њен интегритет.”¹³

Након оснивања Управе за људску оплодњу и ембриологију (HFEA) 1991. године, Управа је издала нацрт Кодекса понашања, а одговор на ово су припремила представништва неколико Цркава, укључујући Цркву Енглеске.¹⁴ У новембру 1997. Генерални синод дао је следеће саопштење: „Овај Синод, верује да су деца дар од Бога у стварању и да је добробит сваког детета створеног донацијом јајних ћелија или сперме трећег лица од највеће важности, укључујући и потребу детета за оцем;¹⁵ стога треба афирмисати брак као идеално окружење за рађање и одгајање деце; обратити пажњу на етичке аспекте донације гаметата; лечење би требало да се пружа женама само током

¹² Исто.

¹³ Исто.

¹⁴ Управа за људску оплодњу и ембриологију (The Human Fertilisation and Embryology Authority) регулише третман плодности са донорским јајним ћелијама, спермом или ембрионима у Великој Британији. Свако ко сакупља, складишти или користи људске гамете или ембрионе у Енглеској мора имати HFEA лиценцу и мора се придржавати Кодекса (the HFEA's Code of Practice) и Закона о хуманој оплодњи и ембриологији из 1990 (Human Fertilisation and Embryology Act 1990) који је измењен и допуњен Законом о хуманој оплодњи и ембриологији из 2008. године. Више у: Donor conception at UK fertility clinics (UK law); Наведено према: Човић, А., Стјепановић, Б., *нав. дело*, стр. 1443.

¹⁵ Од 2005. године Енглеска се придружила земљама које особама рођеним путем медицински потпомогнуте репродукције признају право да сазнају и идентификационе податке о донору (име, датум рођења, град рођења и последњу познату адресу). Услов за добијање идентификационих података јесте да је лице навршило 18. година живота. Уз наведене измене везане за откривање идентитета донора, на снази су остале постојеће одредбе према којима одређене податке о донору лице може да добије и након навршене 16. године (физички опис, годину и земљу рођења донора, етничка припадност донора и његових родитеља, да ли је донор имао децу у време донације, његов брачни статус, као и све релевантне податке личне и породичне медицинске историје. Такође, лица након навршених 16 година или раније уз подршку родитеља, могу да добију информацију о томе колико је браће и сестара које су зачете од истог донора, њихов пол и узраст, а од навршених 18 година, могу затражити да се придружи HFEA's Donor Sibling Register и уколико је било ко од њихових полубраће или полусестара такође регистровано или буде захтевало регистрацију, HFEA ће их повезати. *Исто*, стр. 1444.

У том смислу треба напоменути да Закон о биомедицински потпомогнутој оплодњи Републике Србије (ЗБМПО) својим прописаним решењима о анонимности донора грубо крши начело заштите права детета и начело заштите људског достојанства, Сл. гласник РС, бр.40/2017, 113/2017.

година када би, под нормалним околностима, оне могле да затрудне, а такође се поздравља одлука Управе за хуману оплодњу и ембриологију да постепено укине исплате за доноре.”¹⁶

У саборском документу Руске православне цркве, с којим се саглашавају остале помесне цркве, наводи се да од метода вештачке оплодње са православног становишта није спорна само тзв. „инсеминација“ (метода оплодње *in vivo*) при којој се мушке полне ћелије посебним поступком убацују у материцу како би лекари потпомогли да дође до оплођења јајне ћелије жене, али да када је у питању вантелесна оплодња (тзв. *in vitro* фертилизација), Црква сматра да је ова метода за православне хришћане грех и морално недопустива, што се образлаже чињеницом да се вантелесном оплодњом изван материце жене, у лабораторији, велики број јајних ћелија оплоди сперматозоидима, од којих се два или евентуално три пренесу у материцу жене, па је неизвесно каква је судбина са осталом зачетом децом (ембрионима); да ли они служе за медицинска истраживања или се бацају ако не постоји интересовање родитеља да се искористе, односно њиховом свесном одлуком бивају лишена права на живот чиме се оваква одлука изједначаје у потпуности са абортусом. Црква истиче да су у питању зачета деца која су од тог тренутка жива и која имају душу већ од тренутка зачећа што је научно доказана чињеница.¹⁷ Свети Синод РПЦ, 28. децембра 1998. дао је следеће саопштење:¹⁸

“Иако примена нових биомедицинских метода у многим случајевима омогућава да се превазиђе болест неплодности, истовремено се све више практикује технолошко интервенисање у процес зачећа људског живота, што представља претњу по духовни интегритет и физичко здравље личности. Угрожени су и односи међу људима, који су од памтивека били основа друштва. Са развојем поменутих технологија повезано је и ширење идеологије такозваних репродуктивних права, идеологије која се сада пропагира и на националном и на међународном нивоу. Овај систем погледа даје предност полној и друштвеној реализацији личности над бригом о будућности детета, о духовном и физичком здрављу друштва и о његовој моралној стабилности. У свету се постепено формира однос према човековом животу као према производу који може да се бира у складу са сопственим склоностима и којим се

¹⁶ Church of England, *нав. дело*.

¹⁷ Постоје поједини предлози да хришћански супружници захтевају од лекара који спроводе вантелесну оплодњу да не врше оплођење на више од две или три јајне ћелије како би се, у случају да све три јајне ћелије буду успешно оплођене, сви ембриони могли бити пренети у материцу жене, што са собом носи и смањену вероватноћу успешности поступка вантелесне оплодње, али у исто време онемогућује стварање вишка ембриона.

¹⁸ ”Основы социальной концепции Русской Православной Церкви”, *Официальный портал Белорусской православной Церкви*, 01 января 2015, <http://church.by/docs/osnovy-socialnoj-koncepcii-russkoj-pravoslavnoj-cerkvi>

може располагати исто као и материјалним вредностима. У молитвама чина венчања Православна Црква изражава веру у то да је рађање деце жељени плод законитог брака, али није његов једини циљ. Црква се не моли само за „плод утробе на корист” супружника него и за дарове непролазне узајамне љубави, целомудрености, „слоге душа и тела.” Зато Црква не може сматрати морално оправданима методе за рађање деце који нису у складу са замислима Творца живота. Ако муж или жена нису способни за зачеће детета и ако им терапеутски и хируршки методи лечења неплодности не помажу, они треба смирено да прихвате своју бездетност као посебан призив. Коришћење репродуктивних метода ван контекста Богом благословене породице постаје облик борбе против Бога, која се води под плаштом заштите људске аутономије, а у ствари у име изопаченог схватања слободе личности.”

Наводи се да је сурогат мајчинство противприродно и морално недопустиво, чак и када се реализује без новчане надокнаде, због рушења дубоке емотивне и духовне блискости која се успоставља између мајке и детета већ за време трудноће, а да се дете рођено уз помоћ сурогат мајчинства може крстити према жељи особе или особа која ће га одгајати, након што су препознали да је таква репродуктивна технологија морално за осуду и приступили црквеном покајању, независно да ли су свесно или несвесно игнорисали став Цркве.¹⁹ Подсећа се да је свако мешање у процесе рађања деце ван природног савеза мужа и жене „противно хришћанском схватању Свете тајне зачећа и појављивања на свет богилике људске личности, као и схватању достојанства и мисије мушкарца и жене који ступају у брачне однос; сурогат материнство подразумева рушење дубоке емоционалне и духовне блискости која се успоставља између мајке и детета већ у трудноћи, што се негативно одражава на родиљи, на детету и на друштву, и губи се традиционално поимање породице.”²⁰

Протојереј Дмитриј Смирнов, шеф Породичне Патријаршијске комисије Москве, прогласио је приоритет „одбране права ембриона” као основног права личности, мимо свих предрасуда.²¹ Портпарол Руске католичке бискупске

¹⁹ ”Библијско-богословска комисија РПЦ против сурогат мајчинства” (19. новембар 2013). *ПРАВОСЛАВИЕ-РУ.* Доступно на: <https://srpska.pravoslavie.ru/65879.html>, наведено према: Човић, А., *Услуга сурогат мајчинства у правним системима европских држава*, у: *Правна регулатива услуга у националним законодавствима и праву Европске уније*, Крагујевац, 2023, стр. 658.

²⁰ *Исто.*

²¹ „Већина људи мисле да смо верски фанатици, мрачњаци, да смо против прогреса, а чињеница је да ембрион није обичан зигот, то је личност.” Rozanskij, V., *Orthodox church debates surrogacy* (13 December, 2019). *AsiaNews*. Доступно на: <https://www.asianews.it/news-en/Orthodox-church-debates-surrogacy--48811.html>, наведено према Човић, А., *Услуга сурогат мајчинства...*, стр. 658.

конференције Игор Ковалевскиј истиче да је сурогат мајчинство „систем уобичајене проституције.”²²

Српска православна црква нема званично формулисане ставове о актуелним биоетичким питањима нити усвојен документ по угледу на Руску православну цркву или Грчку православну цркву, па се може рећи да је ”СПЦ позвана да изађе у сусрет верницима који се суочавају са практичним изборима у вези са применом биотехнологија.”²³

Архијерејски синод Српске православне цркве оформио је радну групу 2009. године након усвајања закона о трансплантацији органа, трансплантацији ткива, трансфузиологији и вантелесној оплодњи, а закључак је био да су процедуре ВТО прихватљиве за СПЦ уколико: у зачећу и гестацији учествује брачни пар, без учешћа „трећег лица“; имплантира се највише три ембриона и обавља се до пет поступка ембриотрансфера.²⁴ Ауторка Андрејић закључује да је ”овај став веома конкретан и прагматичан, покушава да споји принципе православне етике са актуелном праксом верника и пружи јасна упутства за њихово понашање, али пошто није публикован, могуће је да је верницима СПЦ и широј српској јавности непознат.”²⁵

2. Донација органа

Донација органа се одвија широм света. Органи који се редовно пресађују укључују плућа, срце, рожњачу, панкреас и бубреге. Методе донирања су алтруистичка донација невиталног органа (обично бубрега) и постмортална донација органа која се може поделити на донацију након мождане смрти и донацију након циркулаторног одређивања смрти. Упркос развоју програма донирања органа, велики број пацијената и даље умире на листама чекања органа. У складу са Законом о пресађивању људских органа из јула 2018. године, сваки грађанин Србије је потенцијални давалац органа. Органи умрлог су се могли донирати ако се лице током живота, усмено или писмено, није изричито успротивило давању органа, али је породица и даље имала право да приговори на донацију органа у ком случају се трансплантација не спроводи, односно била је прописана претпостављена и опозива сагласност за донирање.

Међутим, Уставни суд Републике Србије утврдио је да одредбе члана 23. Закона о трансплантацији људских органа из 2018. године које се односе на донацију органа умрлог лица нису у сагласности са Уставом.²⁶ Уставни суд је

²² Исто.

²³ Андрејић, А., *Ставови о биоетичким питањима у оквиру Српске православне цркве у контексту православне биоетике*, Годишњак за социологију, XII/17/2016, стр. 29.

²⁴ Исто, стр. 33.

²⁵ Исто.

²⁶ Људски органи са умрлог лица могу се узети ради пресађивања уколико се пунолетни пословно способан давалац пре смрти томе није усмено или у писменом облику за

утврдио и да су неуставне све одредбе члана 28. Закона о људским ћелијама и ткивима, које прописују услове за даривање ткива.²⁷ Објављивање одлука

живота противио, односно ако се томе у тренутку смрти није изричито успротивио родитељ, супружник, ванбрачни партнер или пунолетно дете умрлог.

Изузетно од става 1. овог члана, ако умрло лице нема сроднике из става 1. овог члана, људски органи са умрлог лица могу се узети ако се томе, у тренутку смрти, није изричито успротивио побочни сродник закључно са другим степеном сродства.

Координатор за даривање људских органа, односно члан координационог тима дужан је да чланове породице умрлог лица из става 1. овог члана, након утврђене смрти, на одговарајући начин упозна са даљим поступањем, као и условима за даривање људских органа из става 1. овог члана.

Са умрлог малолетног лица, које је за живота било под родитељским старањем, дозвољено је узимање људских органа само на основу писменог пристанка оба родитеља, односно једног родитеља уколико је други родитељ умро или је непознат.

Са умрлог малолетног лица које је за живота било без родитељског старања, дозвољено је узимање људских органа само на основу сагласности етичког одбора здравствене установе који се образује у складу са законом којим се уређује здравствена заштита.

Са умрлог пунолетног лица коме је за живота на основу одлуке надлежног органа делимично или у потпуности одузета пословна способност, дозвољено је узимање људских органа само на основу сагласности етичког одбора здравствене установе који се образује у складу са законом којим се уређује здравствена заштита.

Са умрлог лица који није држављанин Републике Србије, односно нема стално настањење у Републици Србији, дозвољено је узимати људске органе само на основу писменог пристанка супружника, односно ванбрачног партнера, родитеља, пунолетног брата, односно сестре или пунолетног детета умрлог лица.²⁸ Закон о пресађивању људских органа, Сл. гласник РС, бр. 57/2018 и 111/2021 - одлука УС.

²⁷Ткива са умрлог лица могу се узети ради примене уколико се пунолетни пословно способан давалац пре смрти томе није усмено или у писменом облику за живота противио, односно ако се томе у тренутку смрти није изричито успротивио родитељ, супружник, ванбрачни партнер или пунолетно дете умрлог.

Изузетно од става 1. овог члана, ако умрло лице нема сроднике из става 1. овог члана, ткива са умрлог лица се могу узети ако се томе, у тренутку смрти, није изричито успротивио побочни сродник закључно са другим степеном сродства.

Са умрлог малолетног лица, које је за живота било под родитељским старањем, дозвољено је узимање ткива само на основу писменог пристанка оба родитеља, односно једног родитеља уколико је други родитељ умро или је непознат.

Са умрлог малолетног лица које је за живота било без родитељског старања, дозвољено је узимање ткива само на основу сагласности етичког одбора здравствене установе који се образује у складу са законом којим се уређује здравствена заштита.

Са умрлог пунолетног лица коме је за живота на основу одлуке надлежног органа делимично или у потпуности одузета пословна способност, дозвољено је узимање ткива само на основу сагласности етичког одбора здравствене установе који се образује у складу са законом којим се уређује здравствена заштита.

Са умрлог лица који није држављанин Републике Србије, односно нема стално настањење у Републици Србији, дозвољено је узимати ткива само на основу

Уставног суда било је одложено за шест месеци, до краја новембра 2021. године, да би се државним органима, Министарству здравља, Влади и Народној скупштини, оставило довољно времена да пре престанка важења оспорених одредаба буду извршене измене и допуне поменутих закона ради спречавања настајања правних празнина, што се није десило, па од новембра 2021. још увек не постоји правни оквир који регулише услове и поступак за пресађивање људских органа и ткива од умрле особе. Нови закон о трансплатацији органа је спреман и подразумева добровољно даваштво органа, док ће они који не желе да дају своје органе бити регистровани у регистру који ће се водити преко Управе за биомедицину.²⁸

Ниједна религија формално не забрањује донирање или примање органа нити обавезује особу да донира или одбије органе. Неке муслиманске уleme (учењаци) и муфтије (правници) из јужне Азије противе се донацијама истичући да је људско тело аманет односно завет од Бога, због чега не сме бити оскрнављено након смрти.²⁹ Такође, донирање органа људима исте вероисповести предлажу само неки ортодоксни Јевреји и неке исламске уleme/муфтије.³⁰

Постоје недвосмислени докази за хришћанску подршку донирању органа. Исус је послао своје ученике са императивом да лече болести и болести: „Излечите болесне... бесплатно сте примили, бесплатно дајте“ (Матеј 10:8).

У случају трансплантације органа, битна етичка разматрања су двострука, односно процењује се потенцијална штета нанета даваоцу и потребе примаоца. Историјски гледано, православна црква се није противила неким сличним процедурама, као што су нпр. трансфузија крви и пресађивање коже.³¹ Међутим, донација органа јесте тема о којој Православна црква у целини нема јединствен став, а истакнути теолози инсистирају да се одређени услови испуне да би се донирање органа извршило на хришћански начин, уз поштовање тела и душе даваоца и примаоца, у молитви, и у консултацији са духовним оцем.

Грчка православна црква стоји на становишту да је донација чин самопожртвоване љубави, „по томе познајемо љубав, што је Он положио свој

писменог пристанка супружника, односно ванбрачног партнера, родитеља, пунолетног брата, односно сестре или пунолетног детета умрлог лица.“ Закон о људским ћелијама и ткивима, Сл. гласник РС, бр. 57/2018 и 111/2021 - одлука УС.

²⁸ ФоНет, „Нови закон о трансплантацији предвиђа: Ко не жели да донира органе биће у посебном регистру“ (24. април 2023), 021, <https://www.021.rs/story/Info/Srbija/338666/Novi-zakon-o-transplantaciji-predvidja-Ko-ne-zeli-da-donira-organe-bice-u-posebnom-registru.html>

²⁹ Bruzzone, P., *Religious aspects of organ transplantation*, Transplantation Proceedings, Volume 40, Issue 4, May 2008, 1064-1067, <https://doi.org/10.1016/j.transproceed.2008.03.049>

³⁰ Исто.

³¹ “Religious Views on Organ Donation”, *Donate Life California*, <https://donatelifecalifornia.org/education/faqs/religious-views-on-organ-donation/>. Приступљено: 5. 11. 2023.

живот за нас; и ми смо дужни да положимо своје животе за браћу“ (1. Јованова 3:16).³² Грчка православна црква ”штити и подржава све што превазилази индивидуализам и зависност од биолошког живота и спаја људе везом узajамности и заједништва, као и све што доказује превагу духовног живота над биолошким опстанком; такође са поштовањем и посебном осетљивошћу стоји пред мистеријом живота и смрти као и пред психосоматским спојем човека.”³³ За донацију је неопходан „свесни пристанак“ дародавца на свој чин. Све што „претпоставља“ његову/њену вољу јесте интервенција у његовој/њеној слободној вољи и стога не може бити прихваћено.³⁴ Грчка православна црква, под одређеним условима и у духу диспензације, као и у перспективи светости породичних веза и тежње за неговањем међуљудских односа, такође би могла да прихвати замену воље дародавца вољом његове родбине, под условом, да сагласност родбине није против његове воље. Пошто се донација органа мора обавити уз изричиту сагласност, донација ћелија или ткива из ембриона је неприхватљива, будући да је ембрион живо биће и не може дати пристанак.³⁵ И поред чињенице да трансплантације могу довести до злоупотребе и кршења основних етичких принципа и вредности и да постоји велика разлика у етосу и приступу између секуларног и црквеног схватања овог питања, Грчка православна црква наводи да је ”веома опрезна у Њеним делима и разборита у Њеним речима.. у сарадњи са државом, поставља експлицитне термине тако да се она разликује од световних одлука и аката, који имају сасвим другачији дух и сврху.”³⁶ Закључује се да представници цркве треба да учествују у научним медицинским конвенцијама о трансплантацији како би ажурирали знање цркве и представили њена начела. Наглашава се да улога цркве и заступљеност у Националној организацији за трансплантације треба да буде централна и активна, а не само фигуративна или секундарна, како би центри за трансплантацију радили на основу принципа поштовања, слободе и љубави према људској личности.³⁷

По питању трансплантације вештачких органа, ксенотрансплантата (обрађених животињских органа), или клонираних органа, ставови синода се разликују. Грчка православна црква нема званичан став о овој теми, док Румунска православна црква изричито истиче да су животињски делови као што су свињски срчани залиски пресађени у људско тело неприхватљиви, иако су ”трансплантација ткива и органа један од врхунских видова савремене

³² *Basic Positions on the Ethics of Transplantation*, The Holy Synod of The Church of Greece, Bioethics committee (10.12.1999), http://www.bioethics.org/en/03_b.html#4 Приступљено: 1.11.2023. године.

³³ Исто.

³⁴ Исто.

³⁵ Исто.

³⁶ Исто.

³⁷ Исто.

медицинске праксе, који патњу претвара у наду за више живота.”³⁸ Црква ”благосиља људе који могу да се жртвују, али подједнако разуме и оне који то не могу, поштујући слободу одлучивања сваког човека; истовремено има разумевање за оне који желе да се ослободе патње и продуже свој физички живот, уверени да ће им продужење физичког живота дати прилику да се приближе Богу и духовном напретку.”³⁹

Руска православна црква сматра донорство као израз љубави и саосећања, али упозорава да се због продужења живота једне особе не сме скратити живот друге, као и да развој ове области медицине, повећавајући потребу за неопходним органима, доводи до одређених моралних проблема и представља потенцијалну опасност за друштво.⁴⁰ Упозорава се да неправедно промовисање донирања и комерцијализација трансплантационих активности стварају претпоставке за трговину деловима људског тела, угрожавајући живот и здравље људи.”⁴¹

Став СПЦ према трансплантацији органа и ткива истоветан је ставу Православне цркве уопште. Иринеј, Епископ Митрополије Аустралијско–новозеландске Српске православне цркве, наводи да ”Православна црква поштује достојанство и интегритет сваког људског бића како га је Бог створио по својој слици дајући му слободу воље, па је трансплантације органа и ткива са једног човека на другог ствар личног избора сваког појединца у саветовању са духовником и лекаром.”⁴² Појединцу се саветује да при избору има у виду два следећа принципа: органи са живог човека се могу пресађивати ако то не угрожава живот даваоца; могуће је и пресађивање са мртвог човека пошто се утврди потпуна биолошка смрт, међутим Православна црква подразумева да је тело храм Божјег духа и захтева посебну пажњу према телу преминулог даваоца у процесу узимања органа и припреме за сахрану.⁴³

Имајући у виду да у нашој земљи преко две хиљаде људи чека на трансплантацију органа, а да је у току 2023. године дато свега 12 сагласности за донације, из удружења ”Заједно за нови живот” закључују да је ово последица предрасуда да је СПЦ против донирања органа, као и страха да постоји

³⁸ ”Transplantul de organe”, *Biserica Ortodoxă Română*, <https://patriarhia.ro/transplantul-de-organe-1451.html>, Приступљено 2.11.2023. године.

³⁹ Исто.

⁴⁰ ”Основы социальной концепции Русской Православной Церкви”, XII. Проблемы биоэтики (XII.7), *нав. дело*.

⁴¹ Исто.

⁴² ”Српска православна вера и донирање органа и ткива, трансплантација (пресађивање) органа и ткива”, (2.8.2016), *Serbian Orthodox Church Australia and New Zealand*. <https://soc.org.au/sr/vesti-sr/553-srpska-pravoslavna-vera-i-doniranje-organa-i-tkiva-transplantacija-presadjivanje-organa-i-tkiva> (Приступљено: 6.11.2023).

⁴³ Исто.

трговина органима.⁴⁴ Владика Лаврентије је 2011. године постао први великодостојник СПЦ који је завештао своје органе за кадаверичне трансплантације (пресађивање органа са преминуле особе на живу, након утврђивања мождане смрти), нагласивши да је "завештавање органа ствар слободне воље, љубави и поштовања људског достојанства" и препоручио свима завештање органа.⁴⁵

Активније укључивање СПЦ у кампању и промоцију донирања органа, по угледу на друге цркве, стога би било неопходно у циљу подизања свести грађана о значају овог питања.

Папа Јован Павле II подсећа да „свака трансплантација органа има свој извор у одлуци велике етичке вредности у чему лежи племенитост геста који је истински чин љубави” и истиче потребу да се у људска срца усади истинска и дубока љубав која може да нађе израз у одлуци да се постане донор органа. Свесно бирајући донацију својих телесних органа, човек се понаша као што би Христ поступио, дајући живот човечанству, стога Католичка црква на донацију органа гледа као на чин милосрђа, док Етичке и верске директиве за католичке здравствене услуге (*Ethical and Religious Directives for Catholic Health Care Services*), као скуп принципа јасно објашњавају дозвољеност донација органа.⁴⁶ Директива бр. 63 упућује да „католичке здравствене установе треба да подстичу и обезбеђују средства помоћу којих они који то желе могу да организују донацију својих органа и телесног ткива, за етички легитимне сврхе, тако да се могу користити за донације и истраживања након смрти.”⁴⁷ Директива бр. 64 даље прецизира да се „овакви органи не смеју водити док се медицински не утврди да је пацијент умро, а да би се спречио сукоб интереса, лекар који утврди смрт не треба да буде члан тима за трансплантацију.”⁴⁸

Што се тиче критеријума шта представља „морално прихватљив начин“, неопходно је да се трансплантација органа одвија у контексту љубави и поштовања достојанства људске личности, да се трансплантирани органи никада не нуде на продају, већ да се дају као дар љубави, а одлука о томе ко треба да има приоритет у вези са трансплантацијом органа мора се заснивати

⁴⁴ "Постоји ли трговина органима код нас и шта каже СПЦ о томе: Зашто грађани неће да буду донори (5.11.2023), *NI*, <https://n1info.rs/vesti/postoji-li-trgovina-organima-kod-nas-i-sta-kaze-spc-o-tome-zasto-gradjani-nece-da-budu-donori/> (Приступљено: 6.11.2023).

⁴⁵ "Пресађивање органа: Важно је да се и црква укључи у кампању" (18.9.2023). *Време*, <https://www.vreme.com/vesti/presadjivanje-organa-vazno-je-da-se-i-crkva-ukljuci-u-kampaniju/> (Приступљено: 6.11.2023).

⁴⁶ *Ethical and Religious Directives for Catholic Health Care Services Sixth Edition*, United States Conference of Catholic Bishops, Washington, DC, 2018, 22, https://www.usccb.org/resources/ethical-religious-directives-catholic-health-service-sixth-edition-2016-06_0.pdf. Приступљено: 5.11.2023.

⁴⁷ Исто.

⁴⁸ Исто.

искључиво на медицинским факторима, а не на старости, полу, религији, друштвеном положају или другим сличним стандардима. Од највеће је важности да се добије информисани пристанак даваоца и/или легитимних заступника даваоца и да се витални органи, они који се јављају појединачно у телу, уклоне тек након сигурне смрти (потпуни и неповратни престанак свих могућих активности).⁴⁹

У исламу правници једногласно забрањују донирање органа као што су срце или (цела) јетра од живог даваоца, наводећи да је то равно убиству даваоца.⁵⁰ Слично томе, забрањено је пресађивање било којих органа који би довели до значајног нарушавања живота даваоца, чак и ако он не би умро, на пример уклањање рожњаче са оба ока донора.⁵¹ Савремене смернице фикха у овој области разликују органе који су одговорни за преношење генетског материјала потомству, као што су тестиси и јајници, и оне који нису, па се тако забрањује трансплантација првих, како би се спречило мешање лоза, а дозвољава трансплантација других у случајевима оправдане исламске потребе. У резолуцији Међународног савета за фикх наведено је следеће: „Пошто трансплантација полних жлезда, као што су тестиси и јајници, укључује ткива која настављају да носе и луче генетски материјал донора, чак и након што се трансплантирају у новог домаћина, њихова трансплантација је исламски забрањена.”⁵²

Четврта конференција Исламског савета за фикх утврдила је да трансплантација нуди „јасне позитивне резултате ако се практикује да би се постигли циљеви шеријата који покушава да реализује све што је добро и у најбољем интересу појединаца и друштва и промовише сарадњу, саосећање и несебичност.”⁵³ Ово под условом да су испуњене „шеријатске смернице и надзор којима се штити људско достојанство.“ Дозвољено је пресађивање органа са мртве особе на живу особу чији живот или основне функције зависе од тог органа, уколико је сагласност дао покојник пре његове смрти, или његови наследници након његове смрти.⁵⁴ Што се тиче донирања током живота донора, дозвољено је пресађивање органа као што су бубрег и/или плућа како

⁴⁹ “Religious Views on Organ Donation”, *нав. дело*.

⁵⁰ *Islamic Medical Jurisprudence*, Imam Muhammad Ibn Saud Islamic University, Riyadh – 1436, Saudi Society for Studies in Medical Jurisprudence. Arabic Version Prepared by Saudi Society for Studies in Medical Jurisprudence; English Version Prepared by Dr. Suheil Laher, Edited by Dr. Abdullah Aljoudi, 210. https://d1.islamhouse.com/data/en/ih_books/single/en-islamic-medical-jurisprudence-final.pdf

⁵¹ *Исто*.

⁵² *Исто*, 211.

⁵³ Resolutions of Islamic Fiqh Council of the Organization of the Islamic Conference, Fourth Conference, Jeddah, Kingdom of Saudi Arabia, 18-23 Safar 1408 AH/6-11 February 1988 CE. Наведено према: *исто*.

⁵⁴ *Исто*.

би се корисник донираног органа одржао у животу или да би нека витална функција његовог тела била функционална. Потребно је да корист надмашује сваку могућу штету и да се донирање не врши продајом органа, будући да ни под којим условима није дозвољено да се људски органи продају.⁵⁵

Јудаизам подстиче донирање органа, ока и ткива како би се спасили животи. Према Соломону, три јеврејска принципа регулишу третман тела након смрти: поштовање и достојанство леша, одсуство користи од леша и непосредна сахрана.⁵⁶ Рабин Elliott N. Dorff наводи да трансплантација органа не скрнави тело нити показује недостатак поштовања према мртвима, а свако одлагање сахране да би се олакшала донација органа представља поштовање према покојнику.⁵⁷ Сматра се да донација органа спасава животе и одаје почаст преминулима. Комитет за јеврејске законе и стандарде Конзервативног покрета дао је саопштење да донације органа након смрти представљају не само чин љубазности, већ су и „заповедана обавеза“ која спасава људске животе, док се одбијањем да се учествује у донацији органа крши заповест: „Немој да стојиш скрштених руку уз крв свог ближњег“, која нас обавезује да користимо сваки могући ресурс да спасимо живот.⁵⁸ Ниједан орган не може бити одузет од даваоца док се смрт, како је дефинисано јеврејским законом, дефинитивно не догоди.

3. Еутаназија

Еутаназија, „добра и лака смрт“ (од грчког *euthanasia*; *eu* – „добро“ и *thanatos* „смрт“), пракса је намерног окончања живота како би се елиминисали бол и патња.⁵⁹ Пасивна еутаназија подразумева прекидање лечења (на пример,

⁵⁵ Исто, 214.

⁵⁶ Solomon LD. *The Jewish Tradition and Choices at the End of Life: A New Judaic Approach to Illness and Dying*. Lanham, MD: University Press of America; 2001, Наведено према: „Religious Views on Organ Donation”, *нав. дело*.

⁵⁷ Исто.

⁵⁸ Исто.

⁵⁹ Online Etymology Dictionary. <https://www.etymonline.com/word/euthanasia> (Приступљено: 6.11.2023).

Разликују се добровољна еутаназија која се спроводи уз пристанак пацијента; недобровољна еутаназија обухвата случајеве када пацијентов пристанак није доступан, као што је еутаназија деце; и еутаназија која се врши против воље пацијента. У литератури се сусрећемо и са појмовима „убиство из милосрђа“, што означава активну, недобровољну или недобровољну еутаназију коју дају други (неки ову врсту називају „убијање пацијента без његовог изричитог пристанка“) и „медицински потпомогнута смрт“ или 'самоубиство уз помоћ лекара', када лекар помаже пацијенту тако што му даје, на пример, довољно лекова да се пацијент убије. Center for Health Ethics, School of Medicine University of Missouri, <https://medicine.missouri.edu/centers-institutes-labs/health-ethics/faq/euthanasia> (Приступљено: 6.11.2023).

искључивање машине која одржава особу у животу), као и обустављање лечења (на пример, изостанак операције која ће продужити живот на кратко), док активна еутаназија укључује употребу смртоносних супстанци или силе (као што је смртоносна ињекција) и најконтроверзнији је облик еутаназије у разним дебатама.⁶⁰

Последњих година све већи број земаља у Европи легализује активну добровољну еутаназију - Холандија 2002. године, а након ње и Белгија, Луксембург, Шпанија и Португалија. У неколико држава у Сједињеним Америчким Државама самоубиство уз помоћ лекара је легално, а у Канади се његов добровољни облик назива медицинска помоћ при умирању или медицински потпомогнута смрт (MAiD).⁶¹ У већини европских земаља еутаназија је забрањена, а у неким земљама је дозвољена само пасивна еутаназија, под строгим условима, када они који болују од неизлечиве болести могу одлучити да им се не дају третмани који продужавају живот, као што су вештачка исхрана или хидратација (Немачка, Аустрија, Финска, Норвешка, Шведска).⁶²

Преднацрт Грађанског законика Републике Србије дефинише еутаназију као „право лица на сагласни, добровољни и достојанствени прекид живота”, које се може остварити само изузетно и ако су испуњени прописани хумани, психо-социјални и медицински услови. (члан 86).⁶³ Можемо закључити да је законодавац предвидео легализацију само добровољне еутаназије. Законодавац не наводи услове за остваривање права на еутаназију, али предвиђа доношење посебног закона који ће ближе дефинисати ову материју, наводећи да је злоупотреба овог права ради стицања материјалне или друге користи основ за кривичну одговорност.

Већина религија се противи и не подржава чин активне еутаназије. Нешто су другачији ставови када се говори о пасивној еутаназији. Тако представници доминантне шинтоистичке религије у Јапану, где се 69% верских организација слаже са чином добровољне пасивне еутаназије, сматрају да продужење живота и коришћење третмана који одржавају живот представљају срамotan

⁶⁰ Исто.

⁶¹ Bélanger, E., Deschamps, P., *Medical assistance in dying in Québec and Canada: legislative context and implementation issues*, Gaceta Sanitaria, no. 32(4)/2018, pp. 321–323. <https://www.scielosp.org/pdf/gs/2018.v32n4/321-323> Наведено према: Човић, А., *Euthanasia: The right to die between God's will and the will of a man*, Страни правни живот, LXVII, бр. 2/2023, стр. 233.

⁶² Hurst, L., Bello, C., *Euthanasia in Europe: Where is assisted dying legal?* Euronews.next. 2022, <https://www.euronews.com/next/2022/12/10/where-in-europe-is-assisted-dying-legal>. Наведено према: Човић, А., *Euthanasia: The right to die between God's ...* стр. 236.

⁶³ Преднацрт Грађанског законика Републике Србије, 28.5. 2019. https://www.paragraf.rs/nacrti_i_predlozi/280519-prednact-gradjanskog-zakonika-republike-srbije.html (Приступљено: 2.11.2023).

чин против живота.⁶⁴ Аутор Tanida закључује да одрицање од ванредног третмана ('природност смрти' код католика или 'природност' у шинтоизму и будизму), као резултат имају исте последице - општу тенденцију у одбацивању непотребних третмана који одржавају живот међу религиозним људима у Јапану.⁶⁵ У хиндуизму, „помажући окончању болног живота, особа чини добро дело и тиме испуњава своје моралне обавезе, али с друге стране, помажући да се оконча живот, чак и онај испуњен патњом, човек ремети време циклуса смрти и поновног рођења, а они који су укључени у еутаназiju преузимају преосталу карму пацијента.”⁶⁶

Према учењу Католичке цркве, чин еутаназije је „злочин против живота“ и „злочин против Бога.”⁶⁷ С друге стране, неке либералне протестантске деноминације дају религиозне аргументе и подршку ограниченим облицима еутаназije.⁶⁸ Муслимани су против еутаназije и за муслимана „мољење за смрт није прикладно.”⁶⁹ У јудаизму, „гласови за (активну) еутаназiju су прилично изузетни и неубичајени, а нагласак на врховној вредности људског живота, а тиме и на његовом очувању, централно је у јудаизму.”⁷⁰

Став је Руске православне цркве да црква не може прихватити намерно убијање болесника, чак ни када је то жеља болесника, а еутаназija се сматра убиством или самоубиством, у зависности од тога да ли сам пацијент у томе

⁶⁴ Tanida, N., *Japanese Religious Organizations' View on Terminal Care*, Eubios Journal of Asian and International Bioethics, 10/2000, pp. 34-7. Available at: <https://www.eubios.info/EJ102/EJ102B.htm>; наведено према: Scholarly Community Encyclopedia. Наведено према: Човић, А., *Euthanasia: The right to die between God's will...*, стр. 244.

⁶⁵ Исто.

⁶⁶ Nimbalkar, N., *Euthanasia: The Hindu Perspective*, National Seminar on BIO ETHICS - 24th & 25th Jan. 2007, p. 57. <https://www.vpmthane.org/Publications/Bio-Ethics/Namita%20Nimbalkar.pdf>. Наведено према: Човић, А., *Euthanasia: The right to die between God's will...*, стр.232.

⁶⁷ "Declaration on Euthanasia". Sacred Congregation for the Doctrine of the Faith. 5 May 1980. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19800505_euthanasia_en.html. Наведено према: Човић, А., *Euthanasia: The right to die between God's will...*, стр. 232.

⁶⁸ Scholarly Community Encyclopedia. Religious Views on Euthanasia. <https://encyclopedia.pub/entry/34703> (Приступљено: 6.11.2023). Наведено према: Човић, А., *Euthanasia: The right to die between God's will...*, стр. 232.

⁶⁹ Translation of Sahih Muslim, Book 35; наведено према: Scholarly Community Encyclopedia. Наведено према: Човић, А., *Euthanasia: The right to die between God's will...*, стр. 232.

⁷⁰ Baeke et al., *There is a Time to be Born and a Time to Die (Ecclesiastes 3:2a): Jewish Perspectives on Euthanasia*, Journal of Religion and Health, 50/2011 p. 791. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3230754/> Наведено према: Човић, А., *Euthanasia: The right to die between God's will...*, стр. 232.

учествује: „Признавање легитимности еутаназије довело би до умањивања достојанства и изопачења професионалне дужности лекара, који је позван да сачува, а не оконча живот...Право на смрт лако се може претворити у претњу по живот пацијента када нема довољно средстава за његово лечење.”⁷¹ Наводи се да је у Светом писму смрт представљена као одвајање душе од тела (Лк. 12,20), па се може говорити о наставку живота све док траје активност организма у целини.⁷² Руска православна црква сматра да се продужење живота вештачким путем, при чему у суштини функционишу само поједини органи, не може сматрати обавезним ни пожељним задатком медицине, будући да одлагање самртног часа понекад само продужава муке болесника, лишавајући човека права на достојанствену и мирну смрт, коју православни хришћани траже од Господа током богослужења.⁷³ Када активна терапија постане немогућа, њено место треба да заузме лечење бола, нега, социјална и психолошка подршка, уз учешће духовника.⁷⁴

Грчка православна црква упозорава да не можемо занемарити психолошке узроке који наводе некога да затражи еутаназију, а то су најчешће очај због природне нелагоде, кукавичлук пред природним болом, разочарење због слабљења физичке снаге и страх да би могао постати терет за своју родбину.⁷⁵ Активна еутаназија је потпуно неприхватљива, али лекара не треба ни наводити ни свесно деловати да вештачки продужава природне границе живота сувишним терапијским средствима, јер резултат може бити губитак достојанства пацијента.⁷⁶

Представници СПЦ подсећају да се „свака болест даје човеку као благослов... Период у коме може и треба да се помири са људима и са Богом, и то физичко страдање, ма колико тешко било, представља само тренутак у

⁷¹ ”Основы социальной концепции Русской Православной Церкви”, Проблемы биоетики (XII.8), *нав. дело*.

У документу се упозорава да пракса вађења људских органа погодних за трансплантацију, као и развој реанимације, намеће проблем правилног одређивања тренутка смрти, будући да се раније сматрало да је критеријум за њен настанак неповратан престанак дисања и циркулације. Међутим, захваљујући унапређењу технологија реанимације, ове виталне функције се могу вештачки одржавати дуго времена, чиме се чин смрти претвара у процес умирања, зависан од одлуке лекара, што савременој медицини намеће квалитативно нову одговорност.

⁷² *Исто*.

⁷³ *Исто*.

⁷⁴ *Исто*.

⁷⁵ Basic Positions on the Ethics of Transplantation, *нав. дело*.

⁷⁶ *Исто*.

односу на вечност...тема еутаназije јавља се као неморално питање, што показује потпуно порицање Бога.⁷⁷

Уколико Република Србија буде легализовала еутаназiju као решење које је у потпуној супротности са учењем Српске православне цркве, поставља се питање да ли би и у којој мери ова законска могућност заживела у пракси, због значајног утицаја цркве у друштву, и да ли ће став црквених представника о еутаназiji у одређеном тренутку постати флексибилнији, као резултат друштвених и правних промена. Професор Јеротић је подсећао да се „став многих људи, па и православних хришћана, уз неколико изузетака (оних са јаком вером!) радикално мења када се и сами озбиљно разболе, са болом, без могућности опоравка“⁷⁸, али је, такође, упозоравао да се еутаназija најчешће злоупотребљавала у историји људског рода, због чега „нема разлога да се мисли да се то неће поновити у 21. Веку“⁷⁹, због чега и евентуално законско регулисање овог питања захтева велику опрезност.

4. Закључак

Резултати примењене биологије и медицине јесу од значаја када се користе за помоћ људима, уколико се поштује достојанство човека као Божје креације. Међутим, сама чињеница да је нешто могуће и изводљиво, не значи моралну прихватљивост деловања, па је могуће да се „уображеност науке и инсистирање на њеној одвојености од цркве и вере, иако су сви велики научници наглашавали своју повезаност са Богом, као и опасност деловања супротно етичким и моралним начелима, покаже изузетно неодговорно“⁸⁰, и по човека непоправљиво штетно и погубно.

Развој дигиталних технологија уз духовно сиромаштво савремених друштава и људи у њима, повећава опасност од различитих злоупотреба у вези са актуелним разматраним питањима из домена биоетике. Медицинско особље, донори, корисници наведених услуга или посредници, не смеју промовисати науку без етичке свести и одговорности према животу човека (и нерођеног детета), људском достојанству, нити се водити политичким и економским интересима или превасходно интересима у домену напретка нових научних истраживања.

⁷⁷ Лончар, М., Пајкановић, З, *О еутаназiji*, Српска православна црква, <http://arhiva.spc.rs/sr/o-eutanaziji.html> (Пристипуљено: 5.11.2023). Наведено према: Човић, А., *Euthanasia: The right to die between God's will...*, стр. 232.

⁷⁸ Јеротић, В., *Религија и еутаназija*, Srpski arhiv za celokupno lekarstvo, (136)5-8/2008, стр. 332. <http://www.srpskiarhiv.rs/dotAsset/32582> Наведено према: Човић, А., *Euthanasia: The right to die between God's will...*, стр. 244.

⁷⁹ Исто, 333.

⁸⁰ Човић, А., *Euthanasia: The right to die between God's will...*, стр. 525.

Будући да Српска православна црква нема званичан документ којим на јасан и недвосмислен начин одређује свој став о питањима вантелесне оплодње, сурогат мајчинства, донације органа и еутаназije, било би неопходно, и за вернике корисно, да се у најкраћем року приступи изради истог, по угледу на Руску православну цркву и Грчку православну цркву.

Литература

- Андрејић, А., *Ставови о биоетичким питањима у оквиру Српске православне цркве у контексту православне биоетике*, Годишњак за социологију, XII/17 (2016).
- Basic Positions on the Ethics of Transplantation, The Holy Synod of The Church of Greece, Bioethics committee (10.12.1999), http://www.bioethics.org/en/03_b.html#4 Приступљено: 1.11.2023. године.
- Baek et al. 2011. "There is a Time to be Born and a Time to Die (Ecclesiastes 3:2a): Jewish Perspectives on Euthanasia. *Journal of Religion and Health* 50(2011) <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3230754/>
- Bélanger, E., Deschamps, P., *Medical assistance in dying in Québec and Canada: legislative context and implementation issues*, *Gaceta Sanitaria*, 32(4)/2018. <https://www.scielosp.org/pdf/gs/2018.v32n4/321-323>
- "Библијско-богословска комисија РПЦ против сурогат мајчинства" (19. новембар 2013). *ПРАВОСЛАВИЕ-РУ*. Доступно на: <https://srpska.pravoslavie.ru/65879.html>
- Bruzzone, P., *Religious aspects of organ transplantation*, *Transplantation Proceedings* Vol. 40, Issue 4, May 2008, <https://doi.org/10.1016/j.transproceed.2008.03.049>
- "Declaration on Euthanasia". Sacred Congregation for the Doctrine of the Faith. 5 May 1980. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19800505_euthanasia_en.html.
- Ethical and Religious Directives for Catholic Health Care Services Sixth Edition*, United States Conference of Catholic Bishops, Washington, DC, 2018, https://www.usccb.org/resources/ethical-religious-directives-catholic-health-service-sixth-edition-2016-06_0.pdf. Приступљено: 5.11.2023.
- Закон о биомедицински потпомогнутој оплодњи, Сл. гласник РС, бр.40/2017, 113/2017.
- Закон о људским ћелијама и ткивима, Сл. гласник РС, бр 57/2018 и 111/2021 - одлука УС.
- Закон о пресађивању људских органа, Сл. гласник РС, бр. 57/2018 и 111/2021 - одлука УС.
- Islamic Medical Jurisprudence*, Imam Muhammad Ibn Saud Islamic University, Riyadh – 1436, Saudi Society for Studies in Medical Jurisprudence. Arabic Version Prepared by Saudi Society for Studies in Medical Jurisprudence; English Version Prepared by Dr. Suheil Laher, Edited by Dr. Abdullah Aljoudi, https://d1.islamhouse.com/data/en/ih_books/single/en-islamic-medical-jurisprudence-final.pdf
- Јеротић, В., *Религија и еутаназија*, *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo*, 136(2008) 5-6. <http://www.srpskiarhiv.rs/dotAsset/32582>
- Лончар, М., Пајкановић, З., *О еутаназiji*, Српска православна црква. http://arhiva.spc.rs/sr/o_eutanaziji.html (Приступљено: 5.11.2023).

- Nimbalkar, N., *Euthanasia: The Hindu Perspective*, National Seminar on BIO ETHICS - 24th & 25th Jan. 2007. <https://www.vpmthane.org/Publications/Bio-Ethics/Namita%20Nimbalkar.pdf>
- Online Etymology Dictionary. <https://www.etymonline.com/word/euthanasia> (Приступљено: 6.11.2023).
- Organ and Tissue Donations and Transplants. Statement issued by the Church's Public Affairs department on August 23, 2007 at the request of Church leaders [news release]. Salt Lake City, UT: The Church of Jesus Christ of Latter Day Saints, Public Affairs Department; August 23, 2007.
- "Основи социальной концепции Русской Православной Церкви", *Официальный портал Белорусской православной Церкви*, 01 января 2015, <http://church.by/docs/osnovy-socialnoj-koncepcii-russkoj-pravoslavnoj-cerkvi>
- Ропе John XXIII, *Encyclical Mater et Magistra*, III: AAS 53 (1961).
- "Постоји ли трговина органима код нас и шта каже СПЦ о томе: Зашто грађани неће да буду донори (5.11.2023), *NI*, <https://n1.info.rs/vesti/postoji-li-trgovina-organima-kod-nas-i-sta-kaze-spc-o-tome-zasto-gradjani-nece-da-budu-donori/> (Приступљено: 6.11.2023).
- Преднацрт Грађанског законика Републике Србије, 28.5.2019. https://www.paragraf.rs/nacrt_i_predlozi/280519-prednacr-gradjanskog-zakonika-republike-srbije.html (Приступљено: 2.11.2023).
- "Пресађивање органа: Важно је да се и црква укључи у кампању" (18.9.2023). *Време*, <https://www.vreme.com/vesti/presadjivanje-organa-vazno-je-da-se-i-crkva-ukljuci-u-kampanju/> (Приступљено: 6.11.2023).
- "Religious Views on Organ Donation", *Donate Life California*, <https://donatelifecalfornia.org/education/faqs/religious-views-on-organ-donation/>. Приступљено: 5.11.2023.
- Resolutions of Islamic Fiqh Council of the Organization of the Islamic Conference, Fourth Conference, Jeddah, Kingdom of Saudi Arabia, 18-23 Safar 1408 AH/6-11 February 1988 CE.
- Rozanski, V., "Orthodox church debates surrogacy" (13 December, 2019). *AsiaNews*. Доступно на: <https://www.asianews.it/news-en/Orthodox-church-debates-surrogacy-48811.html>
- Solomon LD. *The Jewish Tradition and Choices at the End of Life: A New Judaic Approach to Illness and Dying*. Lanham, MD: University Press of America; 2001.
- Scholarly Community Encyclopedia. Religious Views on Euthanasia. <https://encyclopedia.pub/entry/34703> (Приступљено: 6.11.2023).
- "Српска православна вера и донирање органа и ткива, трансплантација (пресађивање) органа и ткива", (2.8.2016), *Serbian Orthodox Church Australia and New Zealand*. <https://soc.org.au/sr/vesti-sr/553-srpska-pravoslavna-vera-i-doniranje-organa-i-tkiva-transplantacija-presadjivanje-organa-i-tkiva> (Приступљено: 6.11.2023).
- Tanida, N., *Japanese Religious Organizations' View on Terminal Care*, *Eubios Journal of Asian and International Bioethics* 10 (2000), 34-7. Available at: <https://www.eubios.info/EJ102/EJ102B.htm>
- "Transplantul de organe", *Biserica Ortodoxă Română*, <https://patriarhia.ro/transplantul-de-organe-1451.html>, Приступљено 2.11.2023. године.
- ФоНет, "Нови закон о трансплантацији предвиђа: Ко не жели да донира органе биће у посебном регистру" (24. април 2023), *021*, <https://www.021.rs/story/Info/Srbija/338666/Novi-zakon-o-transplantaciji-predvidja-Ko-ne-zeli-da-donira-organe-bice-u-posebnom-registru.html>
- Frazzetto, G., *DNA or loving care?* *EMBO Rep.* 2004 Dec; 5(12):1117-1119. doi: 10.1038/sj.embor.7400305. PMID: 15577923; PMCID: PMC1299199

- Fritz Jahr : Begründer der Bioethik (1926): 22 Originalarbeiten des protestantischen Theologen aus Halle (Saale)/(ed.) Florian Steger, https://medien.ubitweb.de/pdfzentrale/978/386/977/Leseprobe_9783869771038_Leseprobe_01.pdf
- Hurst, L., Bello, C., *Euthanasia in Europe: Where is assisted dying legal?* Euronews.next. 2022, Available at: <https://www.euronews.com/next/2022/12/10/where-in-europe-is-assisted-dying-legal->
- Center for Health Ethics, School of Medicine University of Missouri, <https://medicine.missouri.edu/centers-institutes-labs/health-ethics/faq/euthanasia> (Пристапљено: 6.11.2023).
- Church of England, *Human Fertilisation and Embryology*, https://repository.globethics.net/bitstream/handle/20.500.12424/228885/BG132_CofE_Human_fertilisation_and_embryology.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Congregation for the Doctrine of the Faith, *Instruction on Respect for Human Life in its Origin and on the Dignity of Procreation Replies to Certain Questions of the Day*, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_198702_22_respect-for-human-life_en.html
- Човић, А., Стјепановић, Б., *Вантелесна оплодња са непознатим доном - дилеме са аспекта биоетике и права детета да зна своје порекло*, Социолошки преглед, вол. LVI, бр. 4/2022.
- Човић, А., *Савремене биоетичке дилеме и генетски инжењеринг - трородитељски ембриони и ГМО бебе*, Упоредноправни изазови у савременом праву - in memoriam др Стефан Андоновић, Београд, 2023.
- Човић, А., *Услуга сурогат мајчинства у правним системима европских држава*, у: *Правна регулатива услуга у националним законодавствима и праву Европске уније*, Крагујевац, 2023.
- Човић, А., *Euthanasia: The right to die between God's will and the will of a man*, Страни правни живот, LXVII (2)/2023.

*Ana Čovic, Ph.D., Senior Research Associate
Institute of Comparative Law in Belgrade*

THE ROLE OF THE CHURCH IN THE LIGHT OF CONTEMPORARY BIOETHICAL ISSUES

Summary: Contemporary legal science is facing the challenges of the modern age. In an attempt to answer the current very complex questions, which, beside from the questions from the field of law, are closely related to questions from the fields of medicine, philosophy, psychology and sociology, bioethical and moral dilemmas are opened. Their correct understanding are required certain theological knowledge, since that questions of life and death are basic religious topics. Contemporary

bioethical issues such as in vitro fertilization, surrogacy, organ donation and euthanasia are some of the most topical and controversial.

Faced with various personal biomedical dilemmas, people often turn to representatives of the Church, who give their answer from the aspect of church bioethics, which is different from secular bioethics. The author will try to answer the question whether the position of the Church should (and may) be ignored when determining the legal framework concerning the aforementioned issues, or whether the cooperation of the state and the Church is more necessary than ever before. What consequences can we face if constructive dialogue is absent?

Key words: *SPC, religions, bioethics, in vitro fertilization, surrogacy, organ donation, euthanasia.*